

Ulickaja „új” regényéről

„Sok pestis és sok háború volt a világon.

De a pestis és a háború mindig készületlenül éri az embert.”

(Albert CAMUS)

Ljudmila Ulickajának, akit ma már nem kell bemutatni a magyar olvasónak, az elmúlt évben egyszerre két új könyve jelent meg. Az egyik *A lélek testéről*, a másik a *Csak egy pestis*. Mindkettőt a Magvető adta ki 2020-ban, és mindkettőt Morcsányi Géza fordította, aki a Magvető igazgatója volt, és mellesleg Enyedi Ildikó *Test és lélek* című filmjének férfi főszerepét is eljátszotta. Az elsőként említett kötet novelláinak van köze a filmhez, a másodiknak pedig ahhoz, amilyen világban manapság élünk. Nem túlzás, hirtelen sarkaiból fordult ki velünk a föld. Másképp élünk, mások lettünk, másként olvasunk, másképp működik a memóriánk. Mostanában bizonyos történeteknek egyszerre talpuk alá fordult a föld. Egyszerűen aktuálissá lettek, mint Ulickaja hajdani forgatókönyve, a *Csak egy pestis*. Pedig a mi történetünk csak egy vírusról szól.

Boccaccio *Dekameronjáról* alighanem mindenféle előbb eszünkbe jutott korábban, mint az akkori világot megrengető pestisjárvány. Pedig ez a könyv az előljáró beszéd szerint egy halálos járvány „fájdalmas emlékezetét viseli homlokán”. A fekete halálét, amelybe Firenzében a 14. század derekán belehalt százezer ember, Európában pedig öt év alatt húsz millió. Amikor Firenze környékén jártunk, nem véletlenül kaptam fel a fejemet arra, hogy Fiesoleban vagyunk. Álljunk meg! – kértem a férjemet. Egy híd korlátjára támaszkodtam, és máris ott volt körülöttem Fiametta, Filomena, Lauretta és a többiek, hét hölgy és három ifjú, mindannyian huszonévesek, akik 1348-ban ide menekültek az 5-6 km-re lévő Firenzéből, hogy felejtsék az iszonyatot. Képzletben belemerültek az élet mindenféle pajzán élvezetébe. De nagyon! Nem akartak arra gondolni, hogy testük hajlataiban bármikor daganatok jelenhetnek meg, másnap kékek, feketék, üszkösek lesznek, harmadnap jön a halál. Ahogy mondták, „csütörtököt mondott minden okosság és emberi vigyázatosság”, még az anyák és az apák sem ápolták a gyerekeiket, meg se érintették őket. Pedig hallgattak a jó szóra, mosták a kezüket reggeltől estig, de hiába. Firenze utcáin, ahogy máshol is, hiába söpörtek, amikor ott csordogált a szennyvíz. Bárhányszor olvastam ezt az előljáróbeszédet, sose érintett meg úgy, mint most. Lehet, hogy kamaszkorunk titkos olvasmányában át is ugrottuk, vagy szenzációhajhász fikciós keretnek gondoltuk. Pedig dehogy az. Petrarca se túlzott, amikor ilyesmiket írt akkoriban: „Testvérem, bárcsak sohase születtem volna meg, vagy legalább meghaltam volna e kor előtt”.

Szó, ami szó, nagyot változott az érzékenységünk néhány hónap alatt. Amikor kinyitjuk Camus-tól *A pestist*, észrevesszük, hogy a kor aktuális jelentéseiből sok minden lekopott. Egyre inkább Szüsziposz mítoszának megtestesülése, ahogy Camus hajdan megírta. De így több.

És van többlete az átélésnek, ha a Garcia Marquez *Szerelem a kolera idején*

című regényében a hajóútnál tartunk. Amit átélünk, azt egyszerűen átírják az élményeink. Vagy hozzáadódnak. Az is a jelenséghez tartozik, gyakrabban gondolunk olyasmikre, hogy szegény Kazinczyt a kolera vitte el, vagy hogy Kaffka Margit a spanyoljárványba halt bele. Amikor bécsi ösztöndíjasként elzarándokoltam az Obere Belvederebe Klimt és Schiele képeihez, még nem tudtam, hogy mindketten a spanyolnátha áldozatai lettek, ahogy egyik legkevesebb költőmről, Appolinaire-ról se hallottam ugyanezt, vagy nem figyeltem rá. Éltek, s ebbe bele lehet halni. A halálra se gondoltam még akkortájt. Bezzeg most! És velem együtt mindannyian. Valahogy mélyebbek is lettünk, az időnkből fontos tűnődésekre is futja. Megrendülten emlegetjük, hogy az első világháborúba közel annyian haltak bele, mint a spanyolnáthába. Naponta számolgatjuk a koronavírus halottait.

A könyvtárak hátsó polcairól előkerül Defoe *A londoni pestis* című könyve, és letehetetlennek bizonyul. Vagy abba hagyhatatlannak, ha a neten olvassuk. A Robison Crusoe írója kisgyerek volt az 1665–1666-os pestis idején, de elsőkézből való „dokumentumregényének” az anyaga. Valószínűleg Henry Foe, a nyergesmester nagybácsi emlékezetére hagyatkozott, aki Londonban élte át a pestist. Nagy mesélő lehetett. Hihetetlen memóriával, pontos részletekkel, érzékenyen raktározott el történeteket. Hangulatot, atmoszférát is tudott teremteni. Őszinte volt, közel járhatok az igazsághoz, mondta nemegyszer. De sose esküdött arra, amit hallott, pedig semmiben sem kételkedünk. Persze Defoe mindezt újratemtette, de megdöbbenően hitelesnek látszik minden. Úgy éltem át a félelmet a halottvivőkkel, a tömegsírok tövében, a vöröskereszttel megjelölt, reggeltől estig, estétől reggelig őrzött házak előtt, ahogy kamasz koromban a Robison Crusoe-t olvasva azt, hogy jönnek a kannibálok. Defoe könyvéről azt állítottam több mint 300 év távolából, hogy dokumentumregény. Azt se tudta annak idején, hogy regényeket ír, azt meg végképp nem, hogy mi fán terem a dokumentumregény. De irdatlan mennyiségű adatot, tényt őrzött meg. A főpolgármester iratait, a város tanácsának rendelkezéseit. (Meglépő, hogy logikájukban mennyire hasonlítanak a maiakra. Eltűnnek közöttünk az évszázadok.) Táblázatokba foglalta, mikor, mennyit temettek. Hetente! Követhetők a hónapok, napok. Leírható a járvány görbéje. Végiggondolta, miért, hol, kik között terjedt úgy a járvány, mint nem sokkal később a londoni tűzvész. A tények mellett sokat törődött az emberi viselkedés szélsőséges reakcióival. Sose hittem, hogy egy ilyen „öreg” történet ilyen érdekes lehet. Amikor a Hollandiából behurcolt járvány véget ért, ahhoz hasonlóan „könyvelt” mesélőnk, mint Robison: A többiek meghaltak, de én élek, hála a Gondviselésnek. Henry Foe versben ugyanezt mondta: „Hatvanötben a dög-halál/ Londonban dült, s a rém/A sírba döntött százezert, /De élve maradtam én.” A könyvet azzal a megkönnyebbült gondolattal olvastam, hogy a fekete halálnak már annyi: volt, nincs. Aztán megtudtam, hogy tévelygek, mert ezt csak jó lenne hinni. Csak Európában nincs pestis! És nem emberemlékezet óta. Utoljára néhány éve Mongóliában fordult elő meg Madagaszkáron, és valahol távol Afrikában. Az ilyesmivel meg úgy voltunk/vagyunk, mint néhány évtizede a kambodzsi háborúval, a ruandai népirtással. Messze volt.

Ulickaja „új” könyve igaz történet egy olyan eseményről, amikor itt, Európában ütötte fel a pestis a fejét. Moszkvában. Ugyanúgy titkolták, mint az első napokban Csernobilt. De ebben a történetben csak napokról van szó. Győzik hallgatással. A járványt bekerítik, kiderülés sincs. (A professziójára nézve genetikus Ulickaja még nem lehetett részese a történetnek, 1943-ban született. De szavahihető forrásai voltak. 1939-ben a tüdőpestis tényleg valós veszély volt Moszkvában. Ez a pestis legkegyetlenebb, legveszélyesebb formája.)

Vajon miért kívánczik idézőjelbe Ulickaja könyvével kapcsolatban az „új” szó? Története van. Harmincöt éves koromban írtam egy forgatókönyvet *Pestis* címmel, mondja egy előhangfélében. „Egy forgatókönyvíró-kurzus felvételijére szántam, amelyet Valerij Frid indított. Nem vett föl, azt mondta, mindent tudok, nem tud mit tanítani nekem. Eltelt negyvenkét év, és a forgatókönyv megint aktuális lett.” Egy merész vágásokkal alakított „film” jeleneteiből építkezik a szűkszavú, alig száz oldalas regény. Rengeteg történet zsúfolódik bele, sok-sok élet. Nem bántam volna, ha egyiket-másikat jobban kibontja a szerző. De hát ebben a könyvben erre nincs idő. Oda lenne a történet feszessége. Elsősorban a film világából ismerősek azok a történetek, amelyekben versenyfutás folyik az idővel. A *Csak egy pestis* kisregény, de ilyen. Hogy kezdetben forgatókönyvnek készült, azt minden porcikájában megőrizte.

Néhány mondatban összefoglalható a szüzsé. A főhős, Rudolf Ivanovics Majer vakcinakutató a szaratovi Pestiskutató Intézetben. A történet véletlenekből bomlik ki. A szertartásosan kísérletező főhős arcán véletlenül elmozdul a maszk. Továbbá a szálloda borbélyja véletlenül megvágja a borotvával. Moszkvába kell utaznia, ha akar, ha nem, hogy a vakcinakutatásról jelentést tegyen. Mit sem számít, hogy még nincs kész. El kellett volna készülnie. „[...] egy törvénye van az életünknek, a marxizmus-leninizmus”, mondják a vonaton. „[...] kétség nem férhet hozzá – mondja a főhős – Csak ezt az én mikrobáim nem tudják.” Ez egy olyan világ, ahol „[...] a vakcina létrehozása újabb lépés a kommunizmus világméretű győzelméhez vezető úton, újabb bizonyítéka a bölcs sztálini politika diadalának.” (Belepirulna a papíros, ha azt állítanánk, a vakcinának és a politikának napjainkban az ég adta világon semmi köze egymáshoz. Bár ne volna, de azért nem ennyire rémes a helyzet.)

Ulickaja könyvében 1939 a regényidő. A letartóztatások, kivégzések éve. Semmi sem könnyebb akkor, mint lágerbe kerülni. Ha néhány szóval le akarnánk írni az akkori Moszkvát: mindenütt bőrkabátosok, nagy fekete autók, az emberekben csengetőfrász, félelem és bizalmatlanság. Ulickaja könyve bármilyen karcsú, mintha két történet kopírozódna egymásra. Az egyik válsághelyzet a pestis miatt. Ismerős szavakkal: karantén, kontaktszemélyek keresése, hullák a boncasztalon. (A tüdőpestis elől ma sincs menekvés, csak ha az első percekben felfedezik.) A két történet áttetszik egymáson, mint ahogy az irodalom mögöttes beszéde áthallatszik. A mindennapi félelmek ismerősebbek, dermesztőbbek a pestisnél, ami végül is olyan, mint a csernobili titok. Láthatatlan ellenség. Könyörtelenül peregnek a kontaktkeresés jelenetei. Óráik vannak rá. Össze kell szedni mindenkit, akivel a kutató, aki egyre rosszabbul van, a vonat fülkéjében, a hotelben, a szakmai kollégium ülésén találkozott. Elindul-

nak a fekete autók, hol itt, hol ott becsengetnek a bőrkabátosok. Rohan a történet, a jelenetek alig jutnak lélegzethez. Lassan mindenkire rátalálnak. Profi NKVD-s munka.

Ki így, ki úgy reagál. Ki méltósággal, ki hitványul. Lövés dördül, mert öngyilkos lesz, akit keresnek. Van, akit a sínek között találnak meg, mást a folyóban. A keresett ösztönösen meleg ruhákat akar csomagolni. Ugyan hova máshova vinnék, mint Szibériába. Van, aki meggyónja bűnei, holott senki se kérdezi. (Férjem sajnós a pártélet elé helyezte orvosi hivatását, mondja az ügyeletes orvos felesége. És megkönnyebbül a vallomástól.) Ki után hosszabb, ki után rövidebb ideig kutatnak. Egy valaki csaknem kereket old. Valóságos üldözés ez, mint egy krimiben. A járványt végül megússzák három halottal. A vészhelyzet időben elmúlik, de Moszkvában az élet marad olyan, amilyen. „Már azt hittem, te sem jössz vissza”, mondja egy feleség. „Pestis volt, csak egy pestis”, mondja az orvos férj. „Sima pestis? – kérdez vissza a feleség csodálkozva. Mintha azt mondaná, mi az ahhoz képest, amit átélünk. Egyéb-ként is karácsony van. A templomból szent ének hallatszik. De túlharsogja a „másik” történet tüzes indulója „drága föld, szülőhazámnak földje”. Végül is nem könnyű követni, hogy most melyik „történetben” járunk.

Higgye el a kedves Olvasó, okom van rá, hogy visszatérjek a kisregény első soraihoz! Mennyi vizualitás van ebben a „felütésben”! Turgenyevi szépségek, hangulatok a tájleírásban. Később már nincs ideje erre. Felidézem, hiszen csak önmagáért tud beszélni a szöveg: „Hatalmas pusztaságon, hóviharban, lámpáival az örvénylő havazásba világítva halad egy tehervonat. Lassan, hosszasan. Megkerüli a szélhordta hóbuckák alól alig kilátszó várost. Elenyészik a havas homályban.

Hosszú, földszintes épület, valahol, ahol a madár sem jár, ezt is betérítette a hó. Egyik-másik ablakában gyöngye fény. A behavazott táblán lévő feliratot nem lehet elolvasni.

A portán egy vaskályha mellett tatár öregasszony ül, mélyen a homlokába húzott fejkendőben...”

Ulickaja nemcsak elbeszéli a maga történetét, látja és láttatja is. Ritmikus ismétlődésekkel, nagy pelyhekben hull ebben a könyvben a hó. Olyan, mint a refrén a versben. Szeretném filmen is látni.